

Через спостереження за поведінкою дітей у процесі участі в комп'ютерних іграх, вивчення їхніх безпосередніх реакцій, а також організацію діалогу з ними можна виявити причини їх зацікавленості. Знання реальних чинників, що зумовлюють привабливість деяких ігор для дітей, допоможе внести деякі корективи у виховне середовище сім'ї для формування в дітей досвіду позитивної поведінки. Або батьки можуть шукати інші засоби, способи задоволення актуальних для дітей потреб, модифікувати власну поведінку чи взаємини з ними з метою досягнення дітьми своїх цілей.

Таким чином, соціалізація людини є основним фактором виживання в соціумі, де існують певні культури та субкультури. Звичайно, кожна з них підлягає вивченню та не кожна з них спрямовує особистість на виконання позитивних соціальних ролей. У наш час — час комп'ютерного прогресу — підрастаюче покоління дуже часто інтегрується до «віртуального світу», забуваючи про те, що саморозвиток і самовдосконалення відбуваються через «живе» спілкування, а не через віртуальний світ. Неможливо ізолювати себе від впливу комп'ютерних ігор на соціалізацію підлітків, необхідно зробити акцент на можливості формування критичного мислення дітей, а не на захист від згубного впливу. Основна ідея такого підходу — допомагати підліткам здобувати знання і набувати навичок творчого застосування комп'ютерних технологій, а також формувати здорову критичну установку користувача, який уміє протистояти маніпулюванню і нав'язуванню ілюзій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурлаков И. Психология компьютерных игр / И. Бурлаков // *Наука и жизнь*. — 1999. — № 5 — С. 88–92.
2. *Компьютерные игры: Обучение и психологическая разгрузка*. — М. : Знание, 1988. — 211 с.
3. Кочетков Г. Б. *Компьютерные игры: свет и тени* / Г. Б. Кочетков // *Микропроцессорные средства и системы*. — 1985. — № 3. — С. 16–20.
4. Лысенко Е. Е. *Компьютерная игра с точки зрения психолога* / Е. Е. Лысенко // *Микропроцессорные средства и системы*. — 1985. — № 3. — С. 15–16.
5. Шмелёв А. Г. *Детская болезнь компьютерного всеобуча* / А. Г. Шмелёв // *Информатика и образование*. — 1987. — № 1. — С. 85–92.

Надійшла до редколегії 15.09.2009 р.

УДК 378.013.42:792.8:006.035

О. Ю. ХЕНДРИК

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОСТІ ПЕРВІСНОЇ ЛЮДИНИ ЗАСОБАМИ ТАНЦЮ

Розглядається танець як один із засобів трансляції та трансформації соціальності первісної людини. Досліджуються

джерела використання танцю первісним соціумом для зміцнення соціальності людини та виховання її соціальних якостей характеру.

Ключові слова: соціум, танець, соціальне наслідування, виховання.

Рассматривается танец как способ трансляции и трансформации социальности первобытного человека. Исследуются истоки использования танца первобытным социумом для укрепления социальности человека и воспитания его социальных качеств характера.

Ключевые слова: социум, танец, социальное наследование, воспитание.

The article deals with dance as a means of transmission and transformation of primitive human sociality. Investigate the origins of dance primitive society to enhance human sociality and education of his social qualities of character.

Key words: society, dance, social imitation, education.

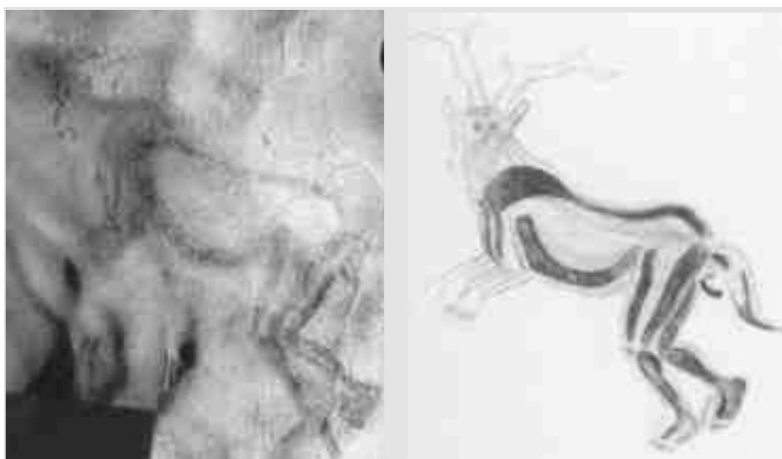
Розвиток людства з первісних часів відбувався через зміни соціальності людини та закріплення вдосконалених методів, засобів її формування в культурі. Безумовно, формування соціальних цінностей та відповідної поведінки не було однаковим на кожному історичному етапі розвитку людства, але спільною особливістю було те, що людина готувалася до життєдіяльності саме в певних соціокультурних умовах. Важливу роль трансляції і трансформації соціальності людини відіграло мистецтво, зокрема танець, який знайшов своє відображення на всіх етапах свого історичного розвитку майже в усіх народів світу. Танець як колективний вид мистецтва зміцнював соціальність майже в усіх народів світу протягом філогенезу. На жаль, у сьогоденні соціально гармонізуючий потенціал танцю в соціально-педагогічній діяльності фактично не актуалізується. Тому доцільно є звернутися до джерел використання танцю первісним соціумом для зміцнення біологічної соціальності людини ще й культурою.

Постійне звернення філософів, істориків, культурологів, мистецтвознавців, етнографів, хореографів, психологів, педагогів, біологів до історії виникнення та становлення танцю свідчить, що ця проблема для багатьох галузей науки є цікавою й актуальною понині. Специфіку первісного танцю розглядали З. Абрамова, О. Авдєєв, К. Бюхер, М. Девлет, Е. Корольова, Л. Леві-Брюль, Є. Лугова, Е. Мартинес та ін.; танець як соціокультурний феномен: О. Авдєєв, Л. Блок, К. Бюхер, К. Закс, І. Хайзингер; а первісний танець, як засіб виявлення емоцій, як заміник ще ненародженої мови — А. Моррей, Р. Коллінгвуд, А. Хаскел. Науковці А. Амашукелі, І. Герасимова, Л. Моріна, С. Куракіна, О. Васильєва дослідили джерела виникнення танцю, його роль і місце в соціокультурному просторі естетики танцю. З позицій психології первісний танець досліджує В. Ромм, Т. Шкурко та ін. Танець як моторно-ритмічний вияв сексуальної енергії, як звільнення еротизму — А. Менегетті, С. Куракіна, а ідею «походження танцю, мабуть, суто

сексуального характеру» висловив В. Кандинський. Соціальне наслідування як основу виникнення соціального виховання в первісній культурі людства в педагогіці досліджує А. Рижанова. Мистецтво як засіб соціального виховання первісної доби розглядають у педагогіці науковці: І. Зверева, А. Коваль, О. Олексюк, Т. Скорик, С. Хлеб'як та ін. Але танець, як один із засобів трансляції і трансформації соціальності первісної людини, що сприяв вихованню соціальних якостей характеру особистості цього періоду, на жаль, вивчено недостатньо. Тому метою статті є дослідження генези танцю як засобу впливу на соціальність людини та виховання соціальних якостей характеру особистості періоду первісної доби.

Жест, рух, танець — перші засоби спілкування, які виникли завдогдо мови, її письмового варіанта і навіть музики. Складові танцю є мовою комунікації людей, і вони відображають вічні архетипи світобудови: коло, квадрат, спіраль, лінію, точку. Індивідуально або в групі люди висловлювали і проживали різні внутрішні стани через кружляння, кроки, розгойдування, стрибки, тряску, поклони, стиснення й обертання.

Первісна людина повністю залежала від природи. Відчуваючи себе невід'ємною частиною навколишнього світу, стародавні люди імітували в танці звуки та рухи, які бачили навколо себе: рухи тварин, небесних світил. Соціальне наслідування було першою формою соціального виховання. У своїй монографії А. О. Рижанова доводить, що саме через соціальне наслідування людина закріпила в культурі всі природні прояви в діях і поведінці, а також у перших предметах побуту, які, на думку первісної людини, забезпечили б її виживання [5, с. 65]. Людина поклонялася природі доти, доки повністю залежала від неї. Віра в надприродний зв'язок між групою людей і групою матеріальних речей сприяла виникненню тотемних

*Наскельне зображення танцюючого тотемного персонажа з зросту
«трех Братів» (Аф'єж, Франція) епохи палеоліту*

танців. Тотемами найчастіше були тварини, інколи рослини чи предмети. Тому стародавні зображення танцю в його синкретичній стадії трапляються в наскельному розписі епохи палеоліту. На стінах печери Gabillou (Дордонь, Франція) намальований персонаж, чії позиції тіла демонструють рухи танцю. Це — «перший танцівник», відомий науці. А в гроті «трьох Братів» (Ар'єж, Франція) зображений тотемний персонаж з головою бізона. (XVXIV тис. до н.е.).

Наскельне зображення танцюючого тотемного персонажа з гроту «трьох Братів» (Ар'єж, Франція) епохи палеоліту. Руки, зігнуті в ліктях, висуваються вперед, так само як і тулуб, який піднявся на тридцять градусів. Ноги також зігнуті. Ліва нога формує обертаня, при цьому права нога, натискуючи на тіло як маятник, прискорює її обертаня.

Усі ці положення тіла відображають розмірений та ритмічний ряд руху: звичайно, — це форма танцю. У багатьох доісторичних печерах є малюнки перетворення людей на тварин і знову на людей зліва направо. Це радше священні танці. За дослідженням А. Леві-Брюля, виконавці тотемного танцю одягали шкіру тварин та відчували себе «реально перетвореними на пантер і леопардів» [2, с. 126]. У багатьох випадках такі танці виконувалися до знемоги протягом декількох днів, особливо під час обрядів ініціації, а також голоду, війн, іноді призводячи до дуже сильного виснаження і смерті виконавців. Але первісна людина вірила, що тотем поверне їм життя. Подібні танці, що демонструють зв'язок людини з природою, притаманні всім шаманам, ламам, дервішам, мусульманським екзоцистам, африканським чаклунам всюди у світі й усі часи, для ствердження своїх сакральних

«Жінка з кубком». Ваньяковий рельєф (Лоссель, департамент Верхні Піренеї, Франція). Верхній палеоліт. Музей образотворчих мистецтв. Бордо
Жіноча статуетка. Скульптура, глина. Ленд ельська культура. Енеоліт.
Приватна колекція. Босковитейн. Чехословаччина

Парний танець. Петрогліф. Ущелина Сармиш. Узбекистан. (9 тис. до н. е.)

цінностей. Отже, з первісних часів такі танці використовували для виховання соціально пристосованої людини до навколишнього світу через силу впливу танцю.

Танець був формою існування первісної людини і, звичайно, засобом культивування релігійних звичаїв та обрядів. Виконуючи танець, люди імітували рухи уявних богів або духів, таким чином намагалися задобрити їх та схилити на свою сторону. «Допоможи нам!» — це благання рельєфом проходить через кожен релігійний танець. З археологічних даних про погребальні обряди палеоліту відомі також свідчення обрядів, що стимулювали плідність тварин і рослин, які забезпечували наших предків усім необхідним. Наприклад, на м'якій глиняній підлозі в штольні неприступної печери Тюк д'Одубер в Ар'єж під настінним зображенням двох бізонів (самець переслідує самку) є відбитки людських ніг, зроблені, на думку вчених, під час ритуальних танців. Інший приклад — один з ритуалів у печері Когул у Каталонії — зображає жінок, можливо жриць, які танцюють навколо оголеної чоловічої фігури меншої за розміром, і ця сцена, мабуть, також є релігійною церемонією [1].

З образом жінки пов'язували образи Вогню і продовження роду, рослини сили природи. Наскельні розписи або скульптурні роботи, знайдені археологами в багатьох місцях світу, доводять домінуюче значення образу жінки, навколо якого гуртувалися всі члени племені. Безпосередньою причиною виділення жіночого танцю були реальні потреби повсякденного життя. Це підтверджують численні знайдені малюнки, петрогліфи, статуєтки первісної доби в різних місцях світу із зображенням жінки з перебільшено великими стегнами і грудьми.

*Пам'ятник із зображенням танцювальної сцени(дії) (IV–III тис. до н. е.)
Барельєф. Етруське мистецтво. Національний археологічний музей Палермо*

Жіночий танець, по суті, міг забезпечити все: багатий урожай, удале полювання, відвести небезпеку, що загрожує, посуху, тому і використовувався не лише для психологічного впливу на членів племені, а й об'єднання всіх членів племені заради спільної мети. Узагалі, приводи до танців і їх сюжети диктувало саме життя. Так, у танцях, що зображують тварин, відпрацьовуються полювальні прийоми.

Спільна людська діяльність — полювання — сприяло об'єднанню в людський соціум. А масові танці підсилювали культуротворчу активність людської групи, набуття навичок боротьби за існування, вироблення

Розпис на Catal Ноуик (Чатал-Гуок), Турція. Це лише фрагмент, знайдений у місці, де археологи змогли відновити десяток інших танцюристів у симетричній опозиції (Музей Анкара)

Настінний живопис ілюструє співіснування танцювальної техніки періоду неоліту: стрибки, дугоподібні вигини тіла, рухи та пози рук, обертання

соціальних інстинктів і душевних здібностей людей через загальні танцювальні рухи, що значною мірою розширило й ускладнило процес соціального наслідування, культивування людини. Необхідно звернути увагу на те, що основна форма виконання масового танцю — коло, яке є зручною формою і має ведівський сенс, пов'язаний з культами Сонця та Місяця. Масовість — необхідна умова танцю. Підтвердження цьому є стіна в печері Ур на горі Пелегріно, Сицилія, (8 тис. до н.е.), що являє собою груповий танець. Сім танцюристів рухаються по колу навколо двох центральних персонажів. Ці останні виконують на землі судороги, кривляння. Усі босоніж, але носять маску на обличчі. Ця вистава нагадує нинішні африканські танці. Колом керують лідери в центрі. Носіння маски тварин належить до ритуалу, це акцентує стан прагнення до знеособлювання, у чому стверджувалася єдність групи і нерозривний зв'язок із нею кожного члена.

В ущелині Сармиш (Узбекистан) знайдені численні петрогліфи, різноманітні за своїми сюжетами та технікою виконання. Найдавніші з малюнків, що датуються приблизно дев'ятим тисячоліттям до нашої ери, відображають світ первісних мисливців, оточених потенційною здобиччю або ворожими хижаками. Зображення парного полювального танцю є досить реалістичним: ноги зігнуті в колінах, а руки підняті вгору, ніби змагаються один з одним, на талії чітко позначена зброя.

Полювальні та військові танці сприяли не лише фізичній, а й психологічній підготовці. Виконавці уявляли, «розігрували» окремі епізоди свого полювання, що зміцнювало природну соціальність племені заради виживання. Так, на засадах спільних танців — зростала соціальна активність людської групи та через використання загальних танцювальних рухів передавалися набуті навички боротьби за існування, виховувалися соціальні інстинкти та душевні здібності людей, що значною мірою розширило й ускладнило процес соціального наслідування, культивування людини [5, с. 58].

Існує багато фресок, що зображують танці зі зброєю. Це демонструє, що танцюристи практикуються у військових або екзорсистських навичках, щоб захиститися від будь-якого агресора. Розміщення танцюючих трапляється в симетричному, протилежному та спільному розташуванні, щоб у руках побачити зображення променів сонця: можливо, це сонячний культ.

Такі бойові церемоніальні танці можна знайти в зображеннях єгиптян, греків, етрусів (етрусків).

Для людини первісної доби танець був не лише основною формою здійснення обрядів і ритуалів, але й засобом мислення та життя, завдяки чому всі члени племені мали змогу набути неприродний досвід виживання — соціальне наслідування як первісну культуру людини саме через танець.

Свідченням тому є розпис на стінах у стародавньому місті-поселенні Чатал-Гуюк (6500–5400 р. до н.е.). Більшість учених стверджують, що Чатал-Гуюк — це перша у світі цивілізація. Високий рівень добробуту мали всі мешканці, і майнових відмінностей ще не було, хоча торгівля велася. Імовірно, це був обмін. Обмінювалися, мабуть, не лише товарами, а й ідеологічними, культурними та соціальними уявленнями.

Адже в Чатал-Гуюку існували вже справжні храми, при цьому танець був невід'ємною частиною звичаїв, обрядів, ритуалів, свят, традицій. А соціум уможлививовав збереження, розширення навичок, необхідних для вдосконалення первісних винаходів [4].

Збережені настінні розписи та малюнки на предметах побуту свідчать, що танець був одним із засобів трансляції соціального досвіду, одним із перших засобів у соціальному вихованні людства всього первісного соціуму. На думку А. О. Рижанової, це «забезпечило і збереження культурних надбань, й окультурення людини. Трансляція соціального досвіду була розширенням можливості виживання людини в природному середовищі через окультурення індивіда».

Наприкінці епохи неоліту залишалася суспільна організація життєдіяльності людини — це і було «основною окультурення-культивування соціуму» [5, с. 66]. Залишалися і їх форми: залучення членів соціуму до різноманітних традиційних обрядів та ритуалів, культових свят, але ці форми вже значно розвинуті щодо мистецького оформлення і психологічного впливу на індивіда.

Горний масив Тассілі (Аджер, Алжирська Сахара) містить підземні ритуалки, пофарбовані в різні танцювальні сцени епохи неоліту. Вони ілюструють різні методи танцю: стрибки, перевороти, дугоподібні вигини тіла, розширені пози рук. Це побутові танці, які були, на відміну від ритуальних, імпровізаційнішими, але також виконувалися за певними правилами.

На думку дослідників А. Авдєєва, Е. Корольової, Е. Мартінеса, побутові танці первісної доби відрізнялися своєю сюжетністю, інформативністю (наприклад, трудова тематика) або безсюжетністю, які виконувалися для розваги, де виконавці могли самовиразитися та привернути увагу до себе. У танці «відбувалося освідчення в коханні і знаходила відверте вираження любовна пристрась» [2, с. 180]. Пізніше в побутовому танці виникли етикет

і своєрідна церемоніальність, але основна функція цих танців — спілкування між статями — збережеться до кінця ХХ ст. Побутовий танець був одним із механізмів виховання соціальних відносин між первісними людьми, засобом спілкування, передачі ставлення племені до природи, що сприяло «соціальній згуртованості, зміцненню єдності первісного соціуму, як підстави для виживання і продовження роду в природному середовищі» [5, с. 60]. Танець став для первісної людини своєрідним соціальним маркером, ознакою належності до тієї чи іншої соціальної групи, так званим «паспортом роду, клану або окремої особистості» [2, с. 50], а поділ танцю на жіночий та чоловічий став знаком як соціальних, так і групових характеристик людини.

Таким чином, на основі археологічних знахідок наскельних розписів і петрогліфів первісної доби, а також досліджень первісного танцю науковців А. Авдєєва, Е. Корольової, Л. Леві-Брюля, Е. Мартінеса, можна виділити три основні типи первісних танців, які сприяли трансляції соціального досвіду та виконували виховні функції: ритуальні, обрядові, побутові.

Ритуальні танці виконували функції «збереження набутого племенем життєвого досвіду і передачі його підростаючому поколінню» [2, с. 50]; магічну або функцію містичного злиття з тотемом; самопізнання і пізнання навколишньої дійсності; знакову; соціалізації через навчання та виховання; об'єднуючу функцію.

Полювальні та військові танці виконували функції формування й відпрацювання мисливських і військових навичок; психоемоційного орієнтування членів племені (вироблення злагоженості, узгодженості) на майбутню діяльність (тренування уважності, спостережливості); фізичної підготовки: розвиток сили, спритності, точності рухів тощо.

Побутові танці виконували оповідну функцію (для розваги); самовираження; спілкування між статями.

Кружляння, хороводи зі зброєю, парні танці, танці з великим розривом один від одного свідчать про велику різноманітність танцювальних засобів як трансляції, так і виховання соціальних якостей характеру первісної людини на різних етапах свого історичного розвитку майже в усіх народів світу. Завдяки функціональним особливостям танцю, первісна людина несвідомо долучалася до виховного процесу підростаючого покоління. Так, тотемно-релігійні танці виховували повагу до духів або богів та визнання соціальної цінності інтелектуально-духовної праці шаманів, жреців, лам, дервішів, мусульманських екзоцистів, африканських чаклунів. Полювальні-військові танці виховували силу, витривалість; побутові танці — санкціоновану форму залицяння. Соціальне виховання засобами танцю було одним із механізмів соціального життя людини, одним із засобів формування світогляду людини відповідно до ідеалів різних соціальних груп. «Соціальне виховання як трансляція досвіду у формі соціального наслідування, а пізніше — й усного запам'ятовування, споконвічно було соціальним щодо мети, об'єкта, методу, засобів і наслідків» [5, с. 59].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Eisler Riane The Chalice and the Blade / Riane Tenpenhaus Eisler ; пер. Ларисы Васильевой.* — М. : «Древо Жизни», 1993.
2. *Корольова Е. Ранние формы танца / Е. Корольова.* — Кишинев : Штиинца, 1977. — 215 с.
3. *Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль.* — М., 1937. — 519 с.
4. *Матюшин Г. Н. Археологический словарь [Электронный ресурс] / Г. Н. Матюшин.* — Режим доступа : <http://rec.gerodot.ru/chatal/>
5. *Рижанова А. О. Теоретико-методологічні основи розвитку соціальної педагогіки : монографія / А. О. Рижанова.* — Х. : ХДАК, 2003. — 294 с.

Надійшла до редколегії 25.09.2009 р.